

Akhunlar we Eftalitler döwründe Mawerennahrda we Horasanda türkmenler

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Akhunlar we Eftalitler döwründe Mawerennahrda we Horasanda
türkmenler AKHUNLAR (KIONIT / HYON) VE EFTALİTLER ÇAĞINDA
MAVERAÜNNEHİR VE HORASAN'DA TÜRKMENLER

Kionit/Hyonlar hakkında ilim çevrelerinde bazı görüş ayrılıkları mevcuttur. Bir kısım araştırmacılar onları Eftalitlerle aynı topluluk kabul ederken, diğerleri birbirinden tamamen ayrı halklar olduklarına inanmaktadırlar. J. De Guignes, bu ayırımı yapmayan tarihçilerin başında gelmektedir. O, Eftalitlerin Maveräünnehir ve Horasan'daki faaliyetlerini Behram Gur (420-438) zamanında başlatmak suretiyle Hyonların siyasi varlıklarını dikkate almamaktadır. Halbuki görülecektir ki Eftalitler henüz bu sırada Sasani sınırlarına ulaşamamışlardı.

Hyon yani Akhunlardan Kionit (Chionitae) ismi ile ilk defa Roma tarihçisi Ammianus Marcellinus bahsetmiştir. Ona göre Kionitler Sasani İmparatorluğu sınırlarına yakın bir bölgede yaşıyorlardı. A. Cunnigham, bu Kionitleri Toharlarla aynı topluluk kabul etmişti. Her Orta Asyalı toplulukta olduğu gibi Hyon/Akhunların da çeşitli boylardan meydana geldiğine şüphe yoktur. Hyonları teşkil eden boyları hem İskit ve hem de İssedon menşeli gösteren W.Samolin, onların zamanla Hunların hakimiyeti altına girdiklerine ve sırf prestij sağlamak amacıyla bu ismi muhafaza etmiş olabileceklerini düşünmektedir. Öte yandan K. Enoki, Eftalitlerin, kendilerini Soğdiana'daki Kionit hakimiyetinin varisleri olarak göstermek için bu adı taşıdıkları kanaatindedir. Halbuki W.M.Mc Govern, Kionitlerin Hunların bir grubu olduklarından şüphe etmemektedir. Şu husus kesin görünmektedir ki Eftalitler,

Kuşanlarla Yüeciler arasında olduğu gibi, Kionitlerle benzer bir ilişki içerisinde idiler. Başka bir deyişle Eftalitler, bir zaman sonra Kionitlerin hakim kabilesi, veya boyu olmuşlardır. Nümizmatik deliller en azından böyle bir nazariyeyi yalanlamamaktadır.

R.Ghirshman, Eftalit paraları üzerinde Htaasah Ohio (NO): "Kionit (halkının) Kralı Hephtal" ve Akvnasahohiono: "Kionit (halkının) Kralı Akûn" yazılarını okumuştur. Bu bize idareci şahsın, ve yahut da mensubu bulunduğu boyun adını vermektedir. Akhun adının ilk şeklini belki de yukarıdaki ikinci parada aramak hiç de zor olmayacaktır. Para yazılarındaki bu tanıklığa rağmen, Eftalitlere Bedahşan dolaylarında 'ana-yurt' arayan ve onları İran menşeliymiş gibi kabul etmek eğiliminde olan K. Enoki'nin görüşü bu hususta doğru olmaktan çok uzaktır. Aynı zamanda To-pa Wei tarihinde görülen Hun adının, Kionit'in Çince transkripsiyonu olduğu da bilinmektedir. Soğdiana'daki hükümdar ailesinin ilk önceleri Un-na-sha adını taşıdığına daha önce işaret edilmişti. Hio (no)/Hyon/Hun şekli ile Kionitler Hind kaynaklarında Hunalar olarak görülmektedirler.

Hunlar, M.S. 89-91 mağlubiyetini müteakip batıya çekilmişlerdi. Bu Hunların bir ileri geleni, idareci Kionit kabilesi üzerinde zorla hakimiyetini tesis etti. Böylece Hun gruplarından olan Kionitlerin başında yine bir Hunlu reis ya da hükümdar, onları Sogdiana'ya ve oradan Sasani İmparatorluğu sınırlarına doğru harekete geçirdi. Daha sonra doğudan gelen Eftalitler, Kionit boylarına üstünlüklerini kabul ettirerek önce bölgede hakim sülale ve giderek Sasanilerin can düşmanları oldular. Paralar üzerinde görüldüğü gibi, Hind kitabelerinde de Kionitlerle Eftalitler arasında hiç bir ayırımın yapılmaması ve her iki halk için de Huna adının kullanılması bu hakiki sebepten dolayıdır. Hyon, Kionit, Hyonaye vb. isimlerle anılan Hun topluluğu Akhunlardı ve onların hakimiyetine doğudan gelen Eftalitler son vermişlerdir. Bu sebeble, G. Nemeth'e göre, Eftalitlere hâlâ eski adlandırma ile Akhun denilmesi yanlıştır.

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT,
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi / Türkiye.
Taryhy makalalar